

Az ige analógiájára működő *-hAtÓ* és *-AndÓ* konstrukciók

Absztrakt

Farkas Judit

Előadásomban azon mondatok elemzésére teszek javaslatot, melyekben a *-hAtÓ*, illetve az *-AndÓ* képzős elemek állítmányi szerepben fordulnak elő, és mondattanilag az igékhez hasonló viselkedést mutatnak.

A magyar mondatban az igtőről alapvetően háromféle elem veszi el a hangsúlyt: az igevivő, a mondattagadó *nem* (É. Kiss 1992), valamint a fókuszált összetevő. Ezen elemek után minden esetben az igtőnek kell következnie, így az utóbbi két konstrukció esetében az igevivővel rendelkező igéknél az igevivő sem ékelődhet a mondattagadó *nem*, illetve a fókuszált összetevő és az igtő közé (1).

- (1) a. Csak Marit *mehívтам / hívtam meg.
a'. Nem *mehívтам / hívtam meg Marit.

A főnévi és a határozói igeneveknél megvizsgálva a negációt és a fókuszát, azt tapasztaljuk, hogy az igevivő és az igenévi tő az igei szerkezetekhez képest szabadabban viselkedik, ugyanis az igevivő állhat az igenévi tő és a fókuszált összetevő, illetve a *nem* előtt, mögött, vagy között is (2).

- (2) a. Szeretném csak Marit meghívni / hívni meg.
a'. Szeretném nem meghívni / hívni meg Marit.
b. A számítógépet bekapcsolva / kapcsolva be látott neki a munkának.
b'. A számítógépet nem bekapcsolva / be nem kapcsolva / nem kapcsolva be nem lehet dolgozni.

A melléknévi igenevek a magyarban nem fordulhatnak elő állítmányi szerepben (3b), csak jelzőiben (3a), mely utóbbi esetben az igevivő kötelezően az igenévi tő előtt kell, hogy álljon. Az állítmányi szerepben álló melléknévek esetében szintén igaz, hogy az igevivő a tő előtt kell, hogy megjelenjen (3c).

- (3) a. A csak Marit meghívó / *hívó meg lány okos.
b. *Az okos lány csak Marit meghívó / hívó meg.
c. A társaságból csak Mari lehangolt / *hangolt le.

A *-hAtÓ* és az *-AndÓ* képzővel ellátott elemek azonban másképp viselkednek. Olyan tulajdonságokat mutatnak, amelyek alapján melléknévnek kellene besorolni őket (vö. Kiefer-Ladányi 2000: 162), mivel képesek például állítmányi szerepben megjeleníteni a mondatban ((4), (5), (7)). A (4-8) példaszorokban arra érdemes figyelni, hogy az igevivőnek a tőhöz képest elfoglalt pozícióját az határozza meg, hogy az ige testes, illetve testetlen-e; valamint az, hogy a mondatban előfordul-e mondattagadás vagy fókusz. Amennyiben a létige hangalakot öltő formában megjelenik a mondatban, a *-hAtÓ*, illetve *-AndÓ* képzővel ellátott tő igevivője csak az ige előtt jelenhet meg ((6), (8)), ahogy azt a többi melléknév esetében is tapasztaltuk; de amennyiben a létige nem ölt hangalakot és a mondatban mondattagadás (5),

illetve fókusz van (7), úgy az előbbi esetben az igevivő a tő előtt és után is megjelenhet, míg az utóbbi esetben meglepő módon csak a tő után bukkanhat fel.

- (4)a. Ez a probléma megoldható / megoldandó.
  - b. *Ez a probléma oldható meg / oldandó meg.
- (5)a. Ez a probléma nem megoldható / megoldandó.
  - b. Ez a probléma nem oldható meg / oldandó meg.
- (6)a. Ez a probléma nem volt megoldható / megoldandó.
  - b. *Ez a probléma nem volt oldható meg / oldandó meg.
- (7)a. *Ez a probléma hogyan megoldható / megoldandó?
  - b. Ez a probléma hogyan oldható meg / oldandó meg?
- (8)a. Ez a probléma hogyan volt megoldható / megoldandó?
  - b. *Ez a probléma hogyan volt oldható meg / oldandó meg?

Az „üres” van tehát egy olyan analógiás folyamatot látszik elindítani, mintha az *oldható/oldandó* ige lenne. Ennek az analógiás folyamatnak az adhat tápot, hogy van valamilyen igei jellegű elem a mondatban, méghozzá állítmányi szerepben, és ezt egyszer csak mintha igeként fogadnánk el, és annak megfelelően kezeljük.

Hogyan lehet mindezt megragadni egy szabályalapú generatív rendszerben? Egy ilyen rendszerben analógiás elvek kezdenek működni ott, ahol valamiféle rés van – jelen esetben: nincs hangalakja az igének, amire szükség lenne a negációs és fókuszos konstrukciókhoz. A megerősödő analógiás folyamatok egy új szabályrendszer előállításához vezetnek. A teljes nyelveírásra törekvő Alberti-Medve modellben (2000, 2002/2005) az (5b)-ben látható konstrukció úgy kezelhető, hogy a melléknévi tő fejmozgatással belép az igei fejbe ezáltal testet adva neki; míg a (7b)-ben látható szerkezetekben ez a komplex (A+V) fej mozog be szintén fejmozgatással az F-fejbe ugyanezen okokból (9).

(9) [TP Ez a probléma_k] [FP hogyan [F+(V+Ai)_j oldható]] [VP [VØ_j]] [AP meg Ø_i Ø_k]?

Irodalom:

Alberti Gábor – Medve Anna (2002/2005): *Generatív grammatikai gyakorlókönyv*. Janus/Books / Gondolat, Budapest.

Alberti, Gábor – Anna Medve (2000): Focus Constructions and the “Scope–Inversion Puzzle” in Hungarian. *Approaches to Hungarian 7*, SZTE, Szeged, 93–118.

É. Kiss Katalin (1992): Az egyszerű mondatok szerkezete. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 1, Mondattan*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 79–177.

Kiefer Ferenc – Ladányi Mária: A szóképzés. In: Kiefer Ferenc (szerk.) (2000): *Strukturális magyar nyelvtan 3, Morfológia*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 137-164.

A konferencián való részvételemet az OTKA támogatta (NK 100804 „Átfogó magyar nyelvtan” – “Comprehensive Grammar Resources: Hungarian”).